

*Любимова Ю. С.,
аспірант кафедри східної філології
Київського національного лінгвістичного університету*

ТИПИ МОДАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Подано огляд основних типів модальних значень у сучасній китайській мові, проаналізовано особливості їхньої класифікації в функціональному аспекті.

Ключові слова: модальність, китайська мова, функціоналізм, типи модальних значень.

Сутність категорії модальності. Категорія модальності належить до основних, центральних мовних категорій, що знаходять своє відображення у різних мовах. Модальність – це комплекс актуалізаційних категорій, які, на думку мовця, характеризують відношення змісту висловлення до дійсності. Мовна модальність як одна з ключових категорій, що встановлюють зв'язок пропозиції, тобто висловлення, з позамовною дійсністю і реалізують її комунікативний потенціал, характеризується активним інтересом до неї з боку дослідників і стійко зберігається як визнаний предмет дискусій [1, с. 59]. Інтерес до цієї категорії особливо зріс за останні десятиліття, коли у мовознавстві міцно затвердився функціональний підхід і виникла послідовна увага до людського фактора як важливого екстралінгвального компонента мовних перетворень.

Сучасні дослідження категорії модальності. До фахівців, які у своїх працях приділяють увагу дослідженню граматичної системи китайської мови, можна виокремити таких: Хуа Лінь, Чжао Юнь-Пін, Лі Цзіньсі, Лю Шижун, О.О. Драгунов, В.А. Курдюмов, С.С. Яхонтов, Н.Н. Коротков, М.К. Румянцев, В.І. Солнцев, Н.В. Солнцева.

Люй Шусян розуміє модальність як засіб розрізнення речень з однаковими за змістом поняттями і різною метою висловлення.

Ван Ляо-І також присвячує один з розділів своєї наукової праці категорії модальності та її формальному вираженню у мові [2, с. 89–106].

На окрему увагу заслуговує теорія О.В. Бондарка про функціонально-семантичні поля у межах мовної системи, функціонування моделей полів у тексті та мовленні (дискурсі). Кожна з модальних субкатегорій може бути представлена як функціонально-семантичне поле, і тоді власне категорія модальності постає як комплекс ФСП, у межах яких аналізуються певні типові категорійні ситуації. У такий спосіб модальність як одна з основних мовних категорій постає як комплексна група об'єктів, що характеризується ускладненою семантичною структурою і становить макрополе [3, с. 66].

Традиційно під модальністю в синтаксисі розуміють граматико-синтаксичну ознаку, яка виражає відношення висловлення до дійсності та відношення мовця до змісту висловлення [4, с. 6]. Кажучи про категорію модальності, не можна не звернути увагу на певні відмінності, що виникають при класифікації засобів і способів вираження категорії модальності, а також основних типів модальних значень в китайській мові. Ці відмінності пов'язані насамперед з проблемою виділення частин мови у китайській мові [5, с. 37]. Зважаючи на специфічний лад граматичної системи китайської мови, на особливу увагу заслуговує дослідження типів модальних значень.

Отже, мета статті полягає у визначенні основних типів модальних значень у сучасній китайській мові.

Проблематика категорії модальності в китайській мові. У центрі граматичної системи китайської мови перебувають лексико-граматичні категорії, або, як їх ще називають, лексико-семантичні розряди – розряди слів, кожний з яких характеризується єдністю основного значення та граматичних особливостей. Як слушно зауважує О.О. Драгунов, без розуміння цих категорій доволі важко проаналізувати структурні особливості китайського мовлення, адже останнім часом написано чимало праць, присвячених граматичній системі китайської мови, які втім не конкретизують обґрунтування тієї чи іншої теорії або класифікації [6, с. 10]. Як приклад, О.О. Драгунов використав бачення А. Масперо, який заперечує існування в китайській мові поділу на частини мови, але водночас ділиться своїми міркуваннями про види китайського дієслова. Деякі вчені взагалі поділяють слова на частини мови, виходячи з їхнього змісту та беручи за основу класичну класифікацію частин мови європейської школи.

Лі Цзіньсі і Лю Шижун вважають, що граматичний центр у китайській мові зосереджений у синтаксисі, тому що слова, як правило, не мають зовнішніх морфологічних ознак, за якими їх можна було б зарахувати до тієї чи іншої частини мови [7, с. 81–96]. Тому необхідним є не лише аналіз морфологічних ознак, а й виконуваних синтаксичних функцій, що уможливає розуміння того, як функціонує слово в ролі того чи іншого члена речення, як корелюється з іншими словами, а також формальними елементами. Отже, наше завдання полягає в тому, щоб проаналізувати граматичну систему китайської мови, не нав'язуючи при цьому чужих для цієї мови категорій.

Виходячи з розуміння того, що синтаксис є базою для аналізу граматичної системи китайської мови, не можемо оминати поняття, таке як предикативність – граматичну категорію, що формує речення, встановлюючи співвіднесеність повідомлюваного до дійсності. Особливо істотною виявляється проблема розуміння співвідношення модальності й предикативності. Завдання полягає у розмежуванні типів модальних значень, на основі їхніх функціонально-синтаксичних ознак, у їхньому відношенні до предикативності. Модальна співвіднесеність пропозиції і дійсності вказує на реальність, відповідність дійсності змісту висловлення у його протиставленості до невідповідності, ірреальності [8, с. 93–94]. Модальна категорія як компонент предикативності формується протиставленням реальності й ірреальності, адже модальність – це комплекс актуалізаційних категорій, що характеризують із погляду мовця відношенням змісту висловлення до дійсності за домінуючими ознаками реальності/ірреальності [1, с. 59].

Поняття реальності, ірреальності та потенційності відіграють ключову роль в аналізі модальних полів. У сучасній лінгвістиці поширення набула теорія про поділ модальності на два протилежних типи: модальність реальності, тобто дійсності, і модальність нереальності (ірреальності), тобто недійсності.

Згідно з цією теорією, модальність розпадається на складові частини залежно від того, наскільки відривається висловлення від дійсності: реальній модальності відповідає висловлення дійсності, а в разі невідповідності того, про що повідомляється, фактам об'єктивної дійсності, мова йде вже про ірреальну модальність [9, с. 196]. Повідомлення реального характеру висловлюють упевненість, відсутність у мовця сумнівів щодо правильності того погляду, якого він дотримується, оскільки для них характерна констатація фактів дійсності.

Реальність (у вузькому розумінні цього слова) поєднують з актуальністю і фактичністю, під якими розуміють встановлене мовцем уявлення про таке існування дійсності, в якому немає елементів, пов'язаних з потенційністю чи недостовірністю [1, с. 72]. А в модальних значеннях відображається не лише опозиція реальності й ірреальності, а й динаміка зв'язків між ними, адже саме ці зв'язки відображаються в понятті потенційності, яке безпосередньо охоплює категорії можливості і необхідності. У такий спосіб ми трактуємо потенційність як здатність субстанції становитися тим, чим вона не є, здатність змінювати якість, кількість, місце тощо. Водночас, як слушно зауважує О.В. Бондарко, потенційність не можна отожнювати з поняттям ірреальності, адже потенційність – це своєрідний зв'язок між реальністю й ірреальністю [1, с. 76].

З погляду функціонального підходу модальність розуміється як широка семантична категорія, структурно-змістовний обсяг і функціональна ієрархія значень якої визначаються смисловою двоаспектністю пропозиції (висловлення), а саме її номінативним (диктумним) і комунікативним (модусним) аспектами [10, с. 32]. У межах номінативного аспекту, який фіксує певні факти, події позамовної дійсності та її основні властивості, кажуть про пропозиційну модальність, а в межах прагматичного аспекту, який розкриває комунікативну перспективу висловлення, – про прагматичну модальність [11, с. 16].

Отже, можемо говорити про розмежування понять, таких як об'єктивна і суб'єктивна модальність. Ядро пропозиційної модальності становить об'єктивна модальність, що виражає відношення висловлення до дійсності з погляду реальності/ірреальності. Об'єктивно-модальне значення, тобто значення, що фіксує відношення висловлення до дійсності з погляду реальності/ірреальності, є в будь-якому реченні [12, с. 214]. Об'єктивна модальність виражає відношення речення-висловлення до реальності, тож повідомлення може подаватися як минуле, теперішнє і майбутнє (ірреальне), адже це обов'язкова ознака речення.

Треба зауважити, що в будь-якому висловленні реалізується протиставлення фактичного змісту, тобто диктуму, й індивідуальної оцінки висловлених фактів, тобто модусу, тому модальність можна визначити як активну розумову операцію, що виконується мовцем над тим, що міститься в диктумі. Модус як частина висловлення, що здійснює базову комунікативну функцію, пов'язаний з модальними значеннями одиниць, що складають висловлення [13, с. 52]. Він представлений суб'єктивною модальністю, що виражає ставлення мовця до повідомлюваного і є не в кожному висловленні: мовець може і не висловлювати свого ставлення до повідомлення.

Отже, суб'єктивна модальність виражає відношення мовця до того, про що він говорить, і розглядається як не обов'язковий компонент висловлення: її може не бути в реченні [10, с. 32]. Як і об'єктивна модальність, суб'єктивна є ознакою не лише речення-висловлення, але й інших синтаксичних одиниць, а також і тексту. Тому ми погоджуємося з думкою Г.Я. Солганіка

про те, що суб'єктивна модальність – це загальносинтаксична і загальномовна категорія [4, с. 12].

На рівні лексики суб'єктивна модальність постає як універсальна категорія, що забезпечує можливість вираження оцінних смислів, що також характерно й для інших мовних рівнів: морфології і синтаксису. Універсальний характер суб'єктивної модальності прослідковується під час переходу від мови до мовлення, на рівні мови суб'єктивна модальність існує як можливість, а її повна реалізація відбувається в мовленні. Це центральна категорія модального синтаксису, оскільки вона насамперед виявляється в синтаксисі і тексту, і мови [4, с. 14]. Отже, суб'єктивна модальність накладається на об'єктивну модальність, у результаті чого виникає значна різноманітність основних і другорядних модальних значень у рамках кожної окремої репрезентації.

Користуючись розумінням того, що мова – це структурне й динамічне поле, можемо говорити про її динамічну природу і процесуальність. Такий підхід насамперед можемо помітити у Тань Аошуан, представниці школи лінгвістичної прагматики, яка вважала, що саме завдяки синтаксичній сутності мови ми маємо змогу побачити та проаналізувати динамічний характер китайської мови. У своїх дослідженнях Тань Аошуан сконцентрувала багато уваги саме на понятті модусу й використала деякі з його різновидів, як-от: модус висловлення, мовця, повинності, кваліфікативний модус, оцінний, модус наміру у сфері дії, наміру пропонування, підтвердження, побажання, полеміки, потенційності, уточнення, вмовляння, повідомлення, передбачення несподіванки тощо [14]. Можна сказати, що мова – ніщо інше, як виявлення мовного процесу, який описується у потоці модусів, диктумів та адрес, тобто напрямків руху структур у самому процесі. Отже, китайська мова належить до типу модусно-адресних (ізолюючих) мов, тобто сутність її полягає у процесуальності, чіткій позиції модусу та адреси, тоді як диктум має завуальований характер і його вибудовує слухач/читач [15, с. 90].

Отже, на особливу увагу заслуговує саме розуміння модальності через те, що об'єм цього поняття, а також мовні явища, що його описують, різняться в концепціях різних авторів. П. Адамець, наприклад, створює власну картину модальних значень, зараховуючи туди реальність, достовірність, вірогідність, нереальність, ствердження, заперечення, необхідність, можливість, намір.

О.В. Бондарко виділяє всього 6 типів модальних значень, що можуть бути виражені різними засобами: лексичними, граматичними, інтонаційними. По-перше, він виділяє оцінку мовцем змісту висловлення з погляду реальності/нереальності. По-друге, виокремлює оцінку ситуації у висловленні з погляду її можливості, необхідності або бажаності. О.В. Бондарко наголошує, що такий тип значень здебільшого виражається за допомогою модальних дієслів та інших модальних слів. По-третє, він вказує на оцінку мовцем ступеню його впевненості в достовірності викладених фактів, яка здебільшого виражається модальними прислівниками, або підрядним з'ясувальним реченням. По-четверте, О.В. Бондарко зауважує про цільову установку мовця, або комунікативну функцію висловлення. Отже, ми можемо говорити про типи речень, такі як розповідні, питальні та спонукальні, а засоби вираження комунікативної функції висловлення в такому випадку представлені всіма видами: морфологічними (спосіб дієслова), синтаксичними та інтонаційними. П'ятим видом модальних значень учений називає значення ствердження/заперечення, які відображають наявність або від-

стуність об'єктивних зв'язків між предметами, ознаками, подіями, про які йдеться у висловленні. Шостий вид модальних значень – це емоційна та якісна оцінка змісту висловлення, яка виражається лексичними засобами [1, с. 68].

На думку Люй Шусяна, в реченні виділяють модальні значення, такі як ствердження і заперечення, а питальне речення певною мірою можна вважати їхнім проміжним варіантом, а також можливість, дозвіл, вірогідність, необхідність, повинність, неминучість. Заперечення, на слух думку автора, виражається за допомогою прислівників, таких як 不、弗、无、非、未、否. Учений також окремо наголошує на подвійному запереченні, що надає реченню стверджувальне значення [16, с. 186].

Об'єктивно-модальне значення реальності може збагачуватися додатковими значеннями ситуативної модальності – значеннями можливості, необхідності, бажаності [10, с. 32]. Категорія необхідності відображає істотний, закономірний зв'язок явищ, що зрозуміло із самої природи речей. Вона розкриває складність і розмаїття цього зв'язку, зумовлює широту і ємність відповідного модального значення. Для вираження можливості та необхідності автор виділяє такі слова: 可、得、能、须、要、宜、必、足、肯、敢 та інші. Люй Шусян слушно зауважує, що такі модальні дієслова варто називати «допоміжними», а також вказує на їхній неоднорідний характер [17, с. 49]. Модальні дієслова виражають ставлення суб'єкта дії до самої дії, тобто виражають здатність зробити цю дію, необхідність чи бажання її вчинити. Тому модальне дієслово в реченні завжди поєднується з іншим дієсловом, утворюючи один складний присудок [18, с. 65]. О.О. Драгунов взагалі виділяє їх у категорію дієслів не-дії, наголошуючи на тому, що вони взагалі не виражають дії і до них не можна поставити питання типу «що робить підмет?» [6, с. 113].

Люй Шусян у своїй праці значну увагу приділяє поняттю можливості. Питання про можливість реалізується за допомогою різних засобів, серед яких лексичні модифікатори і невербальні засоби (різні типи контексту). Люй Шусян пояснює це поняття як достатність/недостатність суб'єктивних сил чи здатностей для виконання певної дії як об'єктивні умови, що припускають, або не припускають можливість виконання дії (певною особою або через загальний стан), а також як можливість, незумовлену ні суб'єктивними силами, ні об'єктивним станом, тобто проста оцінка того, чи буде реалізована певна дія. Останнім типом можливості автор називає вірогідність, яка, на його думку, є «найбільш об'єктивною з усіх можливостей» [16, с. 209]. Але ми повністю погоджуємося з твердженням автора про те, що говорити про певну диференціацію згаданих вище різновидів можливості на практиці досить важко, тому одне й те саме значення може бути виражене різними словами, а одне й те саме слово може використовуватися для вираження різних значень.

Отже, розглянувши основні типи модальних значень, можемо зробити **висновок**, що проблематика визначення типів модальних значень – одна з найбільш дискусійних. Проаналізовані в пропонованому дослідженні основні типи значень функціонально-семантичного поля модальності дають змогу окреслити певну лінгвістичну картину засобів і способів вираження модальності в китайській мові.

Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому вивченні та вдосконаленні системи класифікації типів значень та засобів вираження категорії модальності, а також детальному аналізу особливостей їхнього вживання.

Література:

1. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. / [А.В. Бондарко, Е.И. Беляева, Л.А. Бирюлин и др.]. – Л.: Наука, 1990. – 263 с.
2. Ван Ляо-И. Основы китайской грамматики / Ляо-И Ван. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1954. – 261 с.
3. Щур Г.С. Теории поля в лингвистике / Г.С. Щур. – М.: Наука, 1974. – 256 с.
4. Солганик Г.Я. Очерки модального синтаксиса: монография / Г.Я. Солганик. – М.: Флинта: Наука, 2010. – 136 с.
5. Чжао Юнь-Пин. Сопоставительная грамматика русского и китайского языков / Юнь-пин Чжао. – М.: Прогресс, 2003. – 456 с.
6. Драгунов А.А. Исследования по грамматике китайского языка / А. А. Драгунов. – М., Л.: Изд-во АН СССР, 1952. – 230 с.
7. Ли Цзиньси, Лю Шижу. Еще раз об изучении грамматики – разграничение частей речи и проблема существительных / М.В. Софроньев // Новое в зарубежной лингвистике. Языкознание в Китае. – М.: Прогресс, 1989. – С. 81–96.
8. Золотова Г.А. Модальность в системе предикативных категорий / Г.А. Золотова // Otasky slovanske syntaxe. – Brno, 1973. – С. 93–97.
9. Исламова И.Ф. Теоретические вопросы категории модальности / И.Ф. Исламова // Научный Татарстан. – 2011. – № 4. – С. 195–198.
10. Рагозина Е.В. О составе модальных значений и особенностях их реализации в вопросительных предложениях / Е.В. Рагозина // Вестник ВолГУ. Серия 2. – 2008. – № 1(7). – С. 32–36.
11. Ваулина С.С. Эволюция средств выражения модальности в русском языке (XI–XVII вв.) / С.С. Ваулина. – Л., 1988. – 143 с.
12. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г.А. Золотова. – М., 1973. – 324 с.
13. Седых А.П. Пропозиция, модус, диктум в национальных языках // А.П. Седых / Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия «Гуманитарные науки». – 2008. – Т. 5, № 2. – С. 51–56.
14. Тань Аошун. Проблемы скрытой грамматики: синтаксис, семантика, и прагматика языка изолирующего строя (на примере китайского языка) / Аошун Тань. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 898 с.
15. Яковлев Г.Ю. О перспективном методе исследования природы китайского языка (на примере российской научной традиции) / Г.Ю. Яковлев // Вестник НГУ. Серия «История, филология». – 2008. – Вып. 4, т. 7. – С. 87–91.
16. Люй Шу-сян. Очерк грамматики китайского языка. Часть первая. Категории / Шу-сян Люй. – М.: Наука, 1965. – 349 с.
17. Люй Шу-сян. Очерк грамматики китайского языка. Слово и предложение / Шу-сян Люй. – М.: Из-во восточной лит-ры, 1961. – 266 с.
18. Яхонтов С.Е. Категория глагола в китайском языке / С.Е. Яхонтов. – Л.: Из-во Ленинградского ун-та, 1957. – 179 с.

Любимова Ю. С. Типы модальных значений в современном китайском языке

Аннотация. Представлен обзор основных типов модальных значений в современном китайском языке, а также подан анализ особенностей их классификации в функциональном аспекте.

Ключевые слова: модальность, китайский язык, функционализм, типы модальных значений.

Lyubymova Iu. Types of modal meanings in modern Chinese

Summary. The article touches upon the issue of main types of modal meanings in modern Chinese. The article focuses upon the peculiarities of classification of main types of modal meanings in functional aspect.

Key words: modality, Chinese, functionalism, types of modal meanings.